

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАННЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

О. В. Каданер

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ ЯК ФЕНОМЕН ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Іншомовна компетенція студентів університету як системно-ціннісне новоутворення передбачає взаємини елементів на структурному та смисловому рівнях.

Структурні взаємини елементів виражаються у змінах, що мають місце внаслідок кількісно-якісних перетворень всередині системи іншомовної компетенції. З метою визначення педагогічних умов, необхідних для управління структурними змінами в системі іншомовної компетенції студентів, доцільно звернутися до змісту блоків досліджуваної системи: інформаційно-когнітивного, діяльнісного, аксіологічного.

Сукупність іншомовних і професійних знань є основою формування інформаційно-когнітивного блоку. Іншомовні знання, у свою чергу, складаються з теоретичних знань про систему мови, що вивчається, практичних і комунікативних знань, лінгвокраїнознавчих і культурологічних знань про країну досліджуваної мови.

Іншомовні знання, що представляють інформаційно-когнітивний блок іншомовної компетенції, являють собою сукупність рівнів: предметно-орієнтованих знань, абстрактних знань, метазнань, тезаурусних знань.

Системне нарощення предметно-орієнтованих знань та їх інтеграція на теоретичному, практичному, лінгвокраїнознавчому і культурологічному рівнях не тільки визначає предметну галузь, а й виводить іншомовні знання на якісно новий рівень – абстрактного сприйняття іншомовного матеріалу.

На метарівні іншомовних знань виражається здатність студентів управляти знаннями попередніх етапів інформаційно-когнітивного зростання. Метарівень передбачає високий ступінь узагальнення і ціннісного осмислення пріоритетних знань.

Організація гетерархічних взаємин реалізується на рівні інтеграції різних типів іншомовних знань студентів. Теоретичні знання про систему іноземної мови, практичні знання про її комунікативне використання у мовній діяльності, країнознавчі та культурологічні знання взаємно доповнюють і збагачують формування блоку іншомовних знань студента. Інтеграція, взаємопроникнення типів іншомовних знань забезпечують необхідну умову формування діяльнісного блоку іншомовної компетенції студентів.

Поряд із предметно-орієнтованими, абстрактними і метазнаннями вважається доцільним визначити четвертий, тезаурусний рівень знань студента в галузі оволодіння іноземними мовами та формування іншомовної компетенції.

При визначенні тезаурусного рівня іншомовних знань оперують поняттям тезауруса в трактуванні Г. В. Колшанського стосовно розробки конкретного комунікативного акту. Основою поняття комунікативного тезауруса є так звана «спрямованість» – явище, що припускає наявність у комунікантів повного ступеня володіння мовою, так само як і відомостей, необхідних для розуміння певної інформації. Ступінь володіння мовою відображає мовну компоненту тезауруса комунікантів. Крім мовного наповнення існує пізнавальна сторона спілкування, тобто сукупність екстралінгвістичних чинників, що допомагають сприйняттю іноземної мови.

Таким чином, тезаурус комунікантів повинен розглядатися як частина їх культурної і наукової компетентності при рівній мовній компетентності [1].

Тезаурусний рівень знань, як вважається, передбачає не тільки узагальнені інтегровані іншомовні знання, але й їх ціннісне привласнення і опредмечення у діяльності студента. У цьому зв'язку діяльність трактується як вла-

сне мовна, мовна і креативна діяльність особистості в цілому. Власне мовна, мовленнєва діяльність зводиться до породження і сприйняття іншомовних текстів, поза якими неможливий обмін знаннями та досвідом, уміннями і навичками, емоціями, цінностями і нормами – цими найважливішими орієнтирами людської діяльності, не кажучи вже про те, що самі ці орієнтири виникають, підтримуються, а часом і усуваються саме в ході текстової діяльності.

Текстова діяльність як тип комунікативної діяльності відображає сукупність індивідуального і суспільного початку. Тобто можна стверджувати, що тезаурусні іншомовні знання студентів, які затребувані при породженні і сприйнятті текстів, є процес перетворення індивідуального в суспільно розподілене знання, тобто в свідомість [2].

Процес перетворення індивідуальних тезаурусних знань студента в суспільно розподілене знання безпосередньо пов'язаний із системою ціннісних ставлень особистості студента і відображає привласнення і перетворення особистістю вербальних і невербальних мовних засобів.

Сукупність індивідуального і суспільного початку у формуванні тезаурусних іншомовних знань є не що інше, як відображення двоїстої природи мовногознака, а точніше його функціонального аспекту, так як він обслуговує у рівній мірі й індивідуума, й людську спільноту.

Тезаурусні іншомовні знання, які представляють собою сукупність мовного і пізнавального аспектів комунікації, відображають, таким чином, результати не тільки індивідуальної свідомості, а й суспільної свідомості, акумулюючи в собі індивідуально-громадський досвід пізнання світу [1].

В аспекті розвитку іншомовної компетенції студентів вузарелевантні не стільки окремі типи іншомовних знань, скільки їх інтеграційна сукупність, і в цьому сенсі тезаурусні іншомовні знання є основою формування інформаційно-когнітивного блоку іншомовної компетенції.

В рамках інтеграції різних типів іншомовних знань слід вважати за доцільне розроблення іншомовного тезауруса певної предметної галузі.

Іншомовний тезаурус являє собою сукупний ціннісно орієнтований продукт інтеграції різних іншомовних і професійних знань студентів. На додаток до розвитку іншомовної компетенції студентів немовних спеціальностей іншомовний тезаурус в предметній галузі формує інформаційно-когнітивний потенціал особистості студента.

Іншомовний тезаурус є виразом нормативних інтегрованих іншомовних знань про об'єкти вербальної та невербальної іншомовної дійсності, які необхідні для розвитку іншомовної компетенції студента.

Інформаційно-когнітивний потенціал являє собою персоніфікований іншомовний тезаурус окремого студента, тобто свого роду продукт присвоєння знань особистістю студента через призму його ціннісних відносин.

У зв'язку із виділенням тезаурусного рівня знань виникає необхідність позначити ті соціально значущі цінності, які є основою формування ціннісних відносин студента. Вважається, що іншомовні знання лише у тому випадку стають базою формування іншомовної компетенції студента, якщо вони вплітаються у систему ціннісних ставлень особистості, якщо знання самі по собі представляють для студента соціально значущу цінність. Тезаурусний рівень, на відміну від предметно орієнтованого, абстрактного і метарівня, втілює собою об'єднання інформації різних типів іншомовних знань і ціннісних ставлень особистості. До глобальних соціально значущих цінностей, орієнтація на які формує ціннісні відносини студента у процесі розвитку іншомовної компетенції, відносяться наступні: іноземна мова, освіта, знання, особистість.

Іноземна мова з позицій ціннісної орієнтації студентів трактується як сукупність мовних знаків, яка визначає національно специфічні, культурні, історичні характеристики народу-носія цієї мови, що в кінцевому підсумку, становить «дух народу» (по В. фон Гумбольдту). У контексті ціннісного змісту іноземну мову можна розглядати як один із способів особистісного самовизначення студента. Це означає, що ціннісне присвоєння особистістю іншомовних знань, освоєння іноземної мови з позицій культури

і історії народу-носія цієї мови, визначає місце студента в тезаурусному іншомовному просторі, сприяє позначенню власної особистісної позиції і усвідомлення свого «Я»-представника іншої мовної культури.

Іноземна мова як соціально значуща цінність, орієнтація на яку формує систему ціннісних відносин студента, виконує наступні функції: когнітивно-пізнавальну, комунікативну, культурологічну, ціннісну.

Когнітивно-пізнавальна функція іноземної мови полягає у розвитку, з одного боку, когнітивного потенціалу особистості студента і стимулюванні, з іншого боку, пізнавальної активності у навчальній та творчій діяльності.

Сукупність іншомовних знань, залучення до яких обумовлено системою ціннісних ставлень особистості студента, формується в особистісну освіту, характеристикою якої є прагнення до самопізнання і саморозвитку. Іншими словами, привласнення особистістю студента іншомовних знань стимулює активізацію його навчальної і творчої діяльності.

В аспекті соціальної значущості іноземна мова є особливою цінністю, так як орієнтація на неї формує ставлення окремої особистості і соціуму, який її оточує.

Іноземна мова формує мовну особистість студента і сприяє усвідомленню соціальної позиції окремою особистістю у певному іншомовному просторі. Отже, комунікативна функція іноземної мови в аспекті соціальної значущості визначається з позицій розвитку взаємин студента з суб'єктами і об'єктами іншомовного простору.

Культурологічна функція іноземної мови відображає взаємовідношення особистості студента як представника однієї мовної культури з цінностями іншомовної культури. Лише тільки порівняльний аналіз реалій іншомовної та рідної культури дозволяє особистості студента за допомогою іноземної мови визначити своє місце у культурному просторі. Іноземна мова, будучи частиною культури мови, що вивчається, дає можливість усвідомити цінність іншомовних знань, органічно переплетених з етич-

ними, історичними, географічними особливостями країни, мова якої вивчається. Культурні цінності, що пізнаються засобами іноземної мови, присвоюються особистістю студента, формуючи і трансформуючи систему його ціннісних відносин.

Мова, на думку С. Г. Тер-Мінасова, є потужним громадським знаряддям, що формує людський потік в етнос, який утворює націю через збереження і передавання культури, суспільної самосвідомості даного мовного колективу. Мова в першу чергу сприяє тому, що культура може бути як засобом спілкування, так і засобом роз'єднання людей [3].

Звідси випливає, що комунікативна і культурологічна функції іноземної мови з точки зору соціальної значущості знаходяться в тісному взаємозв'язку.

В аспекті розвитку іншомовної компетенції студентів університету орієнтація процесу навчання іноземним мовам повинна здійснюватися на комунікацію, тобто створення комунікативного мовного продукту, що є втіленням національної іншомовної культури. Мови повинні вивчатися в єдності зі світом і культурою народів-носіїв цих мов.

Ціннісна функція іноземної мови являє собою конгломерат когнітивно-пізнавального, комунікативного та культурологічного аспектів у вивченні іноземної мови. Іншими словами, з точки зору ціннісного сенсу іноземна мова сприймається студентом як засіб розвитку когнітивного потенціалу, при цьому іншомовні знання виступають інструментом формування іншомовних мовленнєвих умінь і здатності до креативної діяльності в цілому. Комунікативна функція іноземної мови реалізується в процесі обміну інформацією, яка одержується студентом у ході оволодіння іноземною мовою. Здійснення комунікативної функції трактується з позицій обміну інформацією на вербальному і невербальному рівні. Тобто іноземна мова як соціально значущий орієнтир формування ціннісних відносин студента в аспекті здійснення комунікативної функції уявляє собою, по-перше, засіб активної вербальної комунікації і,

по-друге, спосіб вилучення, пошуку і особистісної трансформації іншомовної інформації як на вербальному, так і на невербальному рівнях.

При створенні педагогічних умов, що сприяють розвитку пізнавальної активності студентів, мотивації до мовленнєвої діяльності та креативної діяльності в цілому. Іноземна мова як соціально значуща цінність вплітається в систему ціннісних ставлень особистості студента, тобто іноземна мова сприяє розвитку здатності студента до співвідношення власного «Я» з оточуючими громадськими реаліями і об'єктами реальної іншомовної дійсності.

Разом з тим іноземна мова як соціально значуща цінність з позицій формування ціннісних ставлень особистості студента важлива не стільки в аспекті уявлення іншомовних знань, скільки в управлінні результатом освіти. Йдеться про досягнення принципово нового рівня освіти – іншомовної компетенції. Іншомовні знання самі по собі не можуть гарантувати досягнення високого рівня освіти. Лише опрідеченні в особистісному досвіді і діяльності іншомовні знання, які вплетені у систему ціннісних ставлень особистості, є цінністю для освітнього процесу як специфічного виду людської діяльності.

З позицій інтегративного підходу освіта – це процес формування досвіду вирішення значущих для особистості проблем на основі використання соціального і осмислення власного досвіду студентів. При цьому «освіченість» є індивідуально-особистісним результатом освіти, якістю особистості, яка полягає у здатності вирішувати проблеми в різних галузях діяльності, спираючись на освоєний соціальний досвід [4].

Якщо розглядати освіту з позицій педагогічного цілепокладання, то освітня мета може бути сформульована як формування креативної іншомовної діяльності студента, а освітній результат – це сформована іншомовна компетенція студентів. Як вже зазначалося, іншомовна компетенція студентів – це система антропоцентрична, особистісна, отже освітня мета і освітній результат навчання в

університеті – категорії особистісні, які пов'язані із розвитком системи її ціннісних відношень.

У даній концепції освітній інтегративний результат – розвинена система іншомовної компетенції студентів – є в той же час ступенем освіченості особистості. Іншомовна компетенція, на відміну від суми іншомовних знань та умінь, є якістю особистості студента, яка реалізується на рівні управління своїми знаннями та проектування різних видів діяльності – від вербальної іншомовної діяльності до креативної діяльності в цілому. При цьому здатності особистості студента до управління та проектування здійснюються на соціальному досвіді, індивідуальних знаннях і ціннісних відносинах, які вже досліджено.

Таким чином, виділення освіти як соціально значущої цінності, орієнтація на яку формує систему ціннісних ставлень особистості студента, актуалізується у процесі навчання іноземним мовам з позицій системно-ціннісного підходу.

Іноземна мова в цьому аспекті виступає як засіб досягнення принципово нового рівня освіти, що виражається у розвиненій системі іншомовної компетенції студентів університету. Виділення знань як соціально значущої цінності пов'язане з ціннісним змістом іноземної мови та освіти в цілому. Всі три поняття, тобто іноземна мова, освіта, знання, пов'язані із засвоєнням інформації, із пізнанням.

Освіта як більш загальне поняття безпосередньо включає вивчення іноземних мов, акумуляцію іншомовних знань і знання в цілому. В аспекті розвитку іншомовної компетенції студентів університету поняття «знання» є соціально значущою цінністю, орієнтація на яку визначає ціннісні відносини особистості студента і висловлює суб'єктно-об'єктні відносини в просторі взаємин «студент – знання». Як вже відзначалося, знання в плані розвитку системи іншомовної компетенції релевантні з точки зору їх інтеграції і співвіднесення до світу ціннісних ставлень особистості студента. При цьому іншомовні знання є лише частиною когнітивно-інформаційного потоку, необхідного

для розвитку системи іншомовної компетенції студента. Це означає, що входження в іноземну мову та іншомовні знання, зокрема, розглядається не просто як спосіб утилізації особливої знакової системи, а як специфічний вид людської діяльності.

Розвиток системи іншомовної компетенції передбачає наявність у студентів умінь управляти своїми знаннями і проектувати майбутню діяльність. У цьому сенсі особливе значення слід приділяти розвитку абстрактного мислення студентів, уміння співвідносити когнітивний потенціал із реальними запитами суспільства, так само як збагаченню емоційно ціннісної сфери особистості студента. У руслі цієї потреби розглядається іноземна мова як нескінченний розвиток і передача індивідуального знання і трансформація його в колективне знання і свідомість, в кінцевому підсумку. Іноземна мова, іншомовні знання складають необхідний стрижень іншомовної компетенції і створюють передумови для розвитку моворозумової діяльності і мислення в цілому, що, в кінцевому підсумку, визначає уміння студента управляти знаннями і діяльністю, а також проектувати її на рівні самовизначення та самореалізації. У будь-якому випадку, розумові операції, які пов'язані із управлінням і проектуванням, відображають емоційне та понятійне сприйняття навколишнього середовища, підключаючись до моворозумової діяльності студента.

Мова функціонує як засіб спілкування, як знаряддя формування і існування абстрактного мислення, а також як один із засобів вираження емоційного стану людини. Мова служить не тільки засобом пізнання і репрезентації світу предметів та світу ідей, вона пов'язана з формуванням та передачею думок, з виразом почуттів та різних інтенцій і забезпечує тим самим сферу емоційної і моворозумової діяльності людини.

Поняття особистості як центральної ланки у навчанні іноземної мови є сполучним початком розглянутих раніше соціально значущих цінностей: іноземної мови, освіти, знання. Останні є також і особистісними категорі-

ями, так як вивчення іноземної мови втілюється через передачу і трансформацію індивідуального і особистісного досвіду і знань, а процес утворення структурований у рамках суб'єкт-суб'єктних (викладач – студент) і суб'єкт-об'єктних (студент – навчальні знання) взаємовідносин. Більш того, система іншомовної компетенції, яка розглядається, є антропоцентричною за своєю спрямованістю, актуалізується через ціннісно орієнтовані знання студентів на рівні вербальної іншомовної діяльності і креативної діяльності в цілому.

Поняття особистості, яке приймається як соціально значуща цінність, орієнтація на яку формує систему ціннісних відносин студента, втілює особистісний аспект освіти. Особистісний аспект освіти (або суб'єктивний аспект) представлений процесами особистісного самопізнання, самовдосконалення, самореалізації. Саме із особистісним аспектом в освіті пов'язаний розвиток схильності у студентів до управління своїми знаннями і проектування діяльності. Самовивчення та пізнання самого себе є центральною ланкою особистісного аспекту освіти. Особистісний аспект освіти, на думку А. П. Тряпціної, полягає у тому, що в центрі уваги виявляється не тільки пізнання світу і культури, а й пізнання самого себе [4].

Пізнання іноземної мови через пізнання самого себе представляє тактичний прийом у розвитку системи іншомовної компетенції. Особистість розглядається як соціально значуща цінність в багатоаспектному розумінні. Так, іншомовні знання тільки тоді формують іншомовний потенціал особистості, коли трансформуються через систему ціннісних відносин студента. Отже особистість студента є соціально значущою цінністю у плані розвитку системи іншомовної компетенції. Орієнтуючись на себе як на суб'єкта соціального середовища особистість обирає, акумулює, узагальнює і синтезує різні типи знань, трансформує їх в уміння, управляє власною діяльністю і проектує своє майбутнє.

Разом із тим іншомовні знання, інформація надходять до студента у рамках педагогічної взаємодії «викла-

дач – студент» у вигляді трансформації під впливом ціннісних відносин викладача. Отже особистість викладача також виступає в якості соціально значущої цінності, хоча в дещо іншому ракурсі – з точки зору генератора ціннісних пріоритетів, іншомовних знань та інформації. Особистість студентів у плані соціальної значущості швидше відображає позицію реципієнта. Разом з тим не можна заперечувати взаємовплив особистості студента і викладача в аспекті обміну іншомовними знаннями, інформацією, ціннісними уявленнями.

І, нарешті, важливу роль у розвитку іншомовної компетенції студентів відіграє авторська особистість як соціально значуща цінність. У даному випадку мова йдеться про особистість та ціннісні відносини автора-творця певного текстового або мовного твору. Авторський вибір лексико-граматичних, синтаксичних і стилістичних прийомів і засобів, який здійснено під впливом його ціннісних відносин, відповідно екстраполюється на особистість студента і формує його систему ціннісних відносин за допомогою мовних вербальних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – Москва: Наука, 1984. – 176 с.

2. Ковальчук В. Т. Язык и коммуникация / В. Т. Ковальчук // Мышление и общение. – Алма-Ата, 1973. – С. 198.

3. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – Москва: Слово, 2000. – 264 с.

4. Тряпицына А. П. Педагогические основы творческой учебно-познавательной деятельности школьников / А. П. Тряпицына. – Л., 1991. – 187 с.